

بررسی مبانی و روش‌های اجرایی افزایش کارایی در بانک‌داری اسلامی

بانک‌های سرمایه‌گذاری اسلامی در ایران

Islamic Investment Banks In Iran

جناب آقای دکتر شاهین شایان ارانی

مدیرعامل شرکت سرمایه‌گذاری بانک ملی ایران

نهادهای مالی اسلامی در ده سال گذشته رشد چشمگیری را به دنبال داشته‌اند. اکثر این نهادها در جهت تخصصی شدن حرکت کرده و اصول و مبانی مالیه اسلامی را به صورت مختلف برای استفاده نیازهای جامعه به کار گرفته‌اند. حتی نهادهای مالی غیراسلامی هم به علت اهمیت خاص بازارهای مالی اسلامی فعالیت خود را در زمینه مالیه اسلامی توسعه و رونق داده‌اند. در این میان نقش بانک‌های سرمایه‌گذاری یا مؤسسات تأمین سرمایه اسلامی بسیار با اهمیت بوده و امروزه در اکثر کشورهای اسلامی نیاز به تأسیس این مؤسسات به شدت احساس می‌شود. برای روشن کردن نقش این نهادهای مهم در بازارهای مالی توضیحات کلی درباره نقش اقتصادی سیستم‌های مالی در یک نظام اقتصادی لازم می‌باشد.

سیستم‌های مالی متشکل شده‌اند از بازارهای مالی، نهادهای مالی، ابزارهای مالی و قوانین و مقررات مالی روشن و پویا که باید به صورت هماهنگ و متعادل در سطح کلان مدیریت شوند. وظیفه اصلی سیستم‌های مالی عبارت است از:

- ایجاد اعتبارهای مالی.

- روان کردن جریان پرداخت‌ها و دریافت‌های مالی.

- کمک به بهینه‌سازی پس‌اندازها در جامعه.

در کنار این وظایف نقش نهادهای مالی در یک اقتصاد عبارت است از:

- ایجاد رابطه بین سررسید منابع و مصارف مالی موجود در جامعه.
 - بهینه سازی سبد منابع و مصارف مالی از طریق ایجاد تنوع و به حداقل رساندن خطر
 (ریسک).

- به حداقل رساندن هزینه کسب اطلاعات و تجزیه و تحلیل مالی.
 - تشکیل و ایجاد اعتبارهای مالی.
 - جمع آوری سپرده‌ها و سرمایه‌ها.

تنوع نهادها مالی بسیار زیاد می‌باشد و برای درک نقش تخصصی هر یک، آنها را به گروه‌های زیر تقسیم‌بندی می‌کنند:

Depository Institutions - مؤسسات سپرده‌پذیر

مثل بانک‌های تجاری، شرکت‌های پس‌انداز وام، بانک‌های پس‌انداز...

Insurance Institutions - مؤسسات بیمه

مثل شرکت‌های بیمه عمر، تعهدات و دارائی‌ها...

Pension Institutions - مؤسسات تأمین اجتماعی

مثل مؤسسات خصوصی و دولتی

Investment Institutions - مؤسسات سرمایه‌گذاری

مثل شرکت‌های سرمایه‌گذاری باز و بسته

Securities Firms - مؤسسات اوراق بهادار یا تأمین سرمایه

مثل کارگزاران و بانک‌های سرمایه‌گذاری

Other Financial Institutions - مؤسسات مالی دیگر

مثل شرکت‌های لیسینگ و غیره

در این میان مؤسسات تأمین سرمایه یا همان بانک‌های سرمایه‌گذاری دارای نقش تخصصی مهمی در جهت کارا کردن فعالیت نهادهای مالی (پولی و سرمایه‌ای) به خصوص بازار سرمایه و نهادهای صنعتی کشور می‌باشند. نقش تخصصی این مؤسسات به صورت مشاوره مالی یا واسطه‌گری اطلاعات و فنی در بازارهای مالی بوده که به صورت زیر خلاصه و گروه‌بندی می‌شود:
 - خدمات مشاوره در تمام موارد مربوط به بازارهای مالی (به نهادها و افراد). این خدمات تشکیل شده است از:

مراحل پذیره‌نویسی عام و خاص اوراق بهادار در بازار اولیه.

خرید، فروش و ادغام شرکت‌ها.

مدیریت سرمایه‌گذاری و نقدینگی.

مهندسی مالی در مؤسسات مختلف (بانک‌ها، شرکت‌های بیمه...)
 - خدمات تحقیقاتی در زمینه بازارهای مالی که موارد زیر را در برمی‌گیرد:
 تحقیقات در زمینه بازارهای پول، سرمایه، ارز و کالا.
 تحقیقات در مورد صنایع و شرکت‌ها.
 - خدمات کارگزاری و معاملات اوراق بهادار در بازارهای رسمی و غیررسمی برای نهادها و افراد که شامل خدمات زیر می‌شود:

خرید و فروش اوراق بهادار در بازار سرمایه رسمی (بورس یا Stock Exchange)
 خرید و فروش اوراق بهادار در بازار سرمایه غیررسمی (فرا بورس یا OTC)
 مؤسسات تأمین سرمایه اصولاً از اهرم مالی بالائی برخوردار بوده و منبع اصلی درآمد آنها کارمزد حاصل از خرید و فروش اوراق بهادار و یا مشاوره‌های مالی می‌باشد. به علت ریسک نسبتاً بالای فعالیت مؤسسات تأمین سرمایه، بعضی از کشورهای دنیا فعالیت این نهادها را از فعالیت بانک‌ها تفکیک کرده و در بعضی از کشورهای دیگر مثل سوئیس این دو فعالیت از هم تفکیک نگردیده‌اند. در سوئیس بانک‌های تجاری می‌تواند به صورت مؤسسات تأمین سرمایه هم فعالیت نمایند.
 در جمهوری اسلامی ایران نقش مشاوران قسم خورده مالی و خدمات تخصصی تحقیقات سرمایه‌گذاری به صورت حرفه‌ای و سازمانی به شدت خالی می‌باشد. در زمینه خدمات کارگزاری نهادهای مختلفی در بورس اوراق بهادار تهران فعال می‌باشند که صرفاً در بازار سرمایه رسمی (بورس) کشور اجازه معاملات اوراق بهادار را دارا می‌باشند.
 اهمیت و فعالیت مؤسسات تأمین سرمایه در هموارسازی محیط برای پذیرهنویسی اولیه اوراق بهادار بسیار بالا می‌باشد. این نهادهای متخصص در امر مشاوره، کارشناسی و بازاریابی اوراق بهادار برای اولین بار (بازار اولیه) و یا در معاملات بعدی (بازار ثانویه) نقش اساسی داشته و در زمینه کمک به جذب و صرف منابع به صورت بهینه بسیار مؤثر می‌باشند.

طبق استانداردهای بین‌المللی مؤسسه تأمین سرمایه به صورت زیر تعریف می‌شود:
 "مؤسسه تأمین سرمایه شرکتی است که موضوع اصلی آن مشاوره و تحقیق در زمینه بازارهای مالی و تسهیل انتشار اوراق بهادار جهت تأمین مالی نیازمندی‌های واحدهای اقتصادی در بازار اولیه به روش‌های مختلف و فروش آن می‌باشد."
 همان‌طور که تأکید شد، خدمات بسیار مهم و اساسی این نهادها در مورد پذیرهنویسی عام و خاص در بازار اولیه می‌باشد. این خدمات به صورت مراحل زیر ارائه می‌گردد:
 - مشاوره در زمینه شرایط مناسب و زمان‌بندی لازم برای پذیرهنویسی اوراق بهادار
 - تضمین برای فروش یا خرید اوراق بهادار به صورت‌های زیر:

Firm Commitment

تعهد قطعی

Best Effort

بهترین سعی

- فروش اوراق بهادار به بازار

کارمزدهایی که از بابت معاملات توسط این نهادها دریافت می‌گردد بستگی به نوع، درجه اعتباری، دولتی یا غیردولتی بودن اوراق و در نهایت حجم اوراق پذیرهنویسی یا معامله شده دارد. محدوده این کارمزدها به صورت خلاصه عبارت است از:

- عرضه اولیه سهام ۳٪ تا ۱۰٪ از ارزش اوراق پذیرهنویسی شده.
  - عرضه ثانویه سهام ۱٪ تا ۵٪ از ارزش اوراق معامله شده.
  - عرضه اولیه اوراق قرضه ۰/۴٪ تا ۳٪ از ارزش اوراق پذیرهنویسی شده
  - عرضه ثانویه اوراق قرضه ۰/۱٪ تا ۰/۳٪ از ارزش اوراق معامله شده
- مؤسسات تأمین سرمایه می‌توانند اوراق بهادار را به دو صورت زیر معامله نمایند:

- برای خود به عنوان سرمایه‌گذاری

- برای دیگران به عنوان کارگزار

تخصص مهندسی مالی در اواخر دهه ۱۹۸۰ از طریق این مؤسسات عرضه گردید. این نهادها در همین دوره از طریق مشاوره، ابتکار و نوآوری‌های مالی، کارشناسی و بازاریابی توسعه و رونق بازارهای مالی را در سطح بین‌الملل شدت بخشیدند. نوآوری‌های مهم مالی از قبیل:

- Receivables Securitization - تبدیل به اوراق بهادار کردن دریافتیهای مالی
- Securities Engineering - مهندسی اوراق بهادار
- Balance Sheet Engineering - مهندسی ترازنامه (مدیریت ترازنامه)

توسط این نهادها به دنیا عرضه گردید و نیازهای خاصی را برطرف نمود.

پیشنهاد می‌شود هرچه سریع‌تر در جمهوری اسلامی ایران مجوزهای لازم برای ایجاد این نهادهای مهم با ماهیت اسلامی در جهت توسعه و رشد بازارهای مالی به خصوص نظام بانک‌داری و بازار سرمایه کشور طراحی و ارائه گردد. این حرکت خلاء مشاوره مالی و فنی را که به خصوص در جهت اجرا سیاست واگذاری شرکت‌های مشمول تبصره ۳۵ قانون بودجه سال ۱۳۷۸ کل کشور احساس می‌شود، جبران می‌نماید. در پیش‌نویس لایحه قانونی "بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران"، تهیه شده توسط برگزار کنندگان دومین همایش مدیریتی مالی که به وزیر محترم امور اقتصادی و دارائی ارائه گردیده است جایگاه این نهادها دیده شده و مجوز قانونی آن‌ها طراحی گردیده است (جزئیات این قانون ضمیمه می‌باشد).

ضمیمه

مجوز مربوط به تأسیس مؤسسه تأمین سرمایه

ماده ۱- ثبت مؤسسه تأمین سرمایه موکول به موافقت هیأت نظارت بر بازار سرمایه می‌باشد.

ماده ۲- مؤسسه تأمین سرمایه برای اخذ مجوز باید شرایط زیر را دارا باشد.

الف) حسن شهرت مؤسسين و مديران.

ب) دارا بودن تشکيلات و امکانات لازم مطابق مقررات تعيين شده توسط هیأت نظارت بر بازار سرمایه.

ج) مديران مؤسسه تأمین سرمایه باید دارای تجربه در زمینه مدیریت سرمایه گذاری. یا امور کارگزاری و یا بانک‌داری باشند.

د) دارا بودن حداقل سرمایه تعیین شده از طرف هیأت نظارت بر بازار سرمایه.

ماده ۳- انتشار اوراق بهادار و عرضه عمومی آنها توسط مؤسسه تأمین سرمایه بایستی پس از تأکید اعلامیه پذیرهنویسی توسط هیأت نظارت بر بازار سرمایه انجام گیرد.

ماده ۴- چنانچه مؤسسه تأمین سرمایه خرید اوراق بهادار را تعهد کرده باشد و آن اوراق تماماً مورد پذیرهنویسی قرار نگیرد، مؤسسه موظف به خرید باقیمانده اوراق بهادار و پرداخت بهای آن در مهلت مقرر به ناشر طبق قرارداد مربوطه می‌باشد.

تبصره: حداکثر تعهد خرید اوراق بهادار توسط مؤسسه تأمین سرمایه را هیأت نظارت بر بازار سرمایه تعیین می‌کند.

ماده ۵- قیمت پذیرهنویسی اوراق بهادار در مدت پذیرهنویسی باید ثابت باشد.

ماده ۶- در صورتی که حجم اوراق بهادار پذیرهنویسی شده بیشتر از عرضه آن باشد میزان تقاضای هریک از پذیرهنویسان به نسبت حجم اوراق منتشره تعدیل خواهد شد.

تبصره: مؤسسه تأمین سرمایه موظف است وجوه اضافی را که اخذ نموده است، حداکثر ۱۴ روز پس از خاتمه مهلت پذیرهنویسی به صاحبان آن مسترد نماید.

ماده ۷- مؤسسه تأمین سرمایه مکلف است پس از خاتمه مدت پذیرهنویسی وجوه اوراق بهادار عرضه شده را پس از کسر مبالغی که طبق قرارداد به او تعلق می‌گیرد در مهلت مقرر به ناشر پرداخت نماید.

ماده ۸- هیأت نظارت بر بازار سرمایه می‌تواند بازرس یا بازرسانی را برای رسیدگی به عملیات مؤسسه تأمین سرمایه اعزام نماید. مؤسسه تأمین سرمایه موظف است که اطلاعات و مدارک مورد نیاز بازرسان را در اختیار آنان قرار دهد.

ماده ۹- هدف بازرسی می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

الف) اطمینان از صحت حساب‌ها و مطابقت آنها با اصول پذیرفته شده حسابداری.

ب) اطمینان از رعایت مقررات و ضوابط مربوط.

ج) رسیدگی به شکایات واصله در مورد عملیات مؤسسه تأمین سرمایه.

ماده ۱۰- هیأت نظارت بر بازار سرمایه یک نسخه از گزارش بازرسی را به مؤسسه تأمین سرمایه ارسال و دستورات لازم را صادر خواهد نمود.